

VÝKLAD VĚCNÝ A VÝKLAD SLOV MĚNĚ JASNÝCH

(Jde většinou o slova slovenská a slovakismy; ojedinělá slova česká označuji zkratkou č.)

Str.

- 9: *zaspati* — usnout; *chutně sa usmieva* — s chutí se směje; *ved* — vždyt; *prišiel pre mňa* — přijel pro mne; *keď* — když; *hiba* — jenom;
- 10: *lež* — slov. zastar., než;
- 11: *zanahaj* — zanech; *vyhrešit* — vyplísnit; *ponúkala ji matka* — pobízela, vybízela; *celkom zlaté* — úplně, celé zlaté; *len na mňa pozerali* — jenom na mne se dívali; *hrdá paripa* — nádherný, krásný kůň; *prосто* — přímo, rovnou;
- 12: *zdrúchno* — první dárek, který dává nevěsta ženichovi na důkaz lásky; *pýtat* — zde: žádat, prosit; *pristat na něco* — svolit, přivolit k něčemu; *s dēvojsťvím se rozžehnat* — rozloučit se s dívčím, panenským stavem; *zrazu* — najednou; *veličizný Zemotras* — zosobněný velký bouřlivý vítr; *zrútit* — zbořit, strhnout;
- 13: *ustala* — unavila se; *vďačně* — rád; *Ludvíke* — nářeční tvar zvolenský: Ludvíkové, Ludvíci (pravděpodobně kontaminace jména *Ludvík* a gemerského *ľudík*, jež značí pidimužika);
- 15: *striga* — čarodějnice; *keby som mal* — kéž bych měl; *adaj* — slov. nářeč., snad; *voľáky* — nějaký; *smedný* — žíznivý; *čo by za kapku vody bolo* — co by aspoň trošku vody bylo; *mutnějšia* — kalnější; *nazpak* — nazpět, zpátky;
- 16: *polovat* — honit, lovit; *polovný pes* — honicí pes;
- 17: *chovat* — stravovat, krmit; *pastorkyňa* — nevlastní dcera; *poslali pro babičku* — pro porodní bábu;
- 18: *šorog* — houf (slovo vzniklé zkřížením maďarského *šor*, t. j. řada, a maďar. *šereg*, t. j. houf); *obriadit děcko* — uvést dítě do pořádku, převinout je;
- 19: *spravila se na vránu* — proměnila se ve vránu;
- 20: *ľa* — hle; *ažda* — snad; *oblok* — okno; *přistoupil jí nohu* — šlápl jí na nohu, aby nemohla jít; *chytro* — rychle;
- 21: *chlapi na místě, chlapi na městě* — muži na svém místě, hodící se k něčemu, schopní; *nach* — slov. nářeč., necht, at; *či z vás dať vystaně* — zda z vás něco bude, zda budete něčeho schopni; *hockdē* — ledakde, kdekoli;
- 22: *ta* — tam (na otázku kam?); *ztato* — slov. nářeč., odtud; *vyhanbil by ma* — vynadal by mi, udělal by mi hanbu, ostudu; *čiže som bol ďaleko* — ej, to jsem byl daleko;
- 23: *či by si němal vuolu?* — neměl bys chuť, nechtěl bys?; *dobře nezašli*

- od smíchu — div nepukli smíchem; *obidvaja* — oba dva; *něsmút sa* — nermuť se; *spytovať sa* — vyptávat se, ptát se; *rdzavý* — rezavý; *paloš* — palaš, rovný jezdecký meč; *zlomit vuoľu* — vzít chuť;
- 24: *s psotou* — s bídou, sotva, stěží; *koník zastal* — zastavil se, zůstal stát; *počuj* — poslyš; *hocaký* — ledajaký, jakýkoli; *tátoš* — ohnivý pohádkový kůň; *kým* — dokud; *skorej* — dříve, zde: nejdříve;
- 25: *aby smo lepšie vládali* — abychom měli více síly;
- 26: *teraz* — nyní, teď; *zkadě* — odkud; *trebárs mi tažko padlo* — třebaže to bylo pro mne těžké; *dač vojska* — něco, trochu vojska; *nedal se odmluviti* — nedal si to vymluvit, nedal se odvrátit; *já to žriedlo zapchám* — já to zřídlo, ten pramen zacpu; *na marné kousky* — na drobné kousky;
- 27: *uklekující* — klopýtající, klopýtaje; *zkeď* — slov. nářeč. (středoslov.) podoba spisovného *zkadě*, odkud; *páčiť sa* — líbiti se; *zmárnit* — zničit;
- 28: *vítaz* — hrdina (viz také *O Červeném Vítězi* a *O Vítazkovi*); *ozaj* — opravdu, jistě; *na velkuo si sa podobral* — velkou věc vzals na sebe, do velkého podniku ses pustil;
- 29: *zabudnúť* — zapomenout; *něžadlho* — zanedlouho;
- 30: *človečí obraz* — lidskou tvář; *ztaďeto* — odtud; *malý palec* — malíček; *budzogan, budzogaň* — zde: kyj, palice; *keď ho raz obrútiš* — když jím jednou otočíš; *těba zjem* — sním tě;
- 31: *kedyže* — kdy; *dakdo* — někdo;
- 33: *ale si ty tu zle nadišol* — ale neudělal dobře, že jsi sem přišel; *v povětrí to zafundžalo* — zabzučelo; *utiahni sa dakdě* — vzdalse, skryj se někam; *viacej by si kašu nědúchal* — už bys kaši nefoukal, t. j. byl by to tvůj konec;
- 34: *vryzl jím do země* — vrazil jej do země;
- 35: *čo sa ten už navyrájal* — co ten už vyváděl, tropil;
- 36: *rezký* — čilý, křepký, svěží; *premňa* — pro mne za mne, chceš-li;
- 37: *přimílila se k němu* — č. zastar., přilichotila se; *chyža* — světnice; *daktorá vec* — nějaká, jakákoli věc; *obráti sa na to* — změní se v to;
- 43: *na svojom bydle* — ve svém majetku; *dáka pletka* — nějaká drobnost, maličkost; *o sedem rokou* — za sedm let;
- 44: *byla pocítla* — č., otěhotněla; *zanahávam pod tvojou opateľou* — nechávám ve tvé péči, dávám ti do opatrování;
- 46: *že nedbá* — že souhlasí; *že chlapečka zadrhne* — zardousí, zaškrtí;
- 47: *přišla do polohu* — slehla; *nestatečná osoba* — nepoctivá;
- 49: *jak šlo vejce na vandrovku* — do světa na vandr, na zkušenou; *iď hore na drevo* — vylez na strom; *dakdě* — někde; *chojtě* — slov. nářeč., jděte;

- 50: *parom* — hrom; *zůstali na zboji* — na lupu, loupeži; *sto bohov vám do hrdla* — zaklení: u sta hromů, sper to ďas; *veď je to nie s dobrým* — to je začarované; *udri, udri* — udeř, udeř, bij, bij; *na posriedku* — na prostředku, uprostřed;
- 51: *něslobodno* — není dovoleno, nesmí se;
- 53: *čieže sa to hábočky* — či jsou to šátečky; *lavu* — slov. nářeč. tvar vzniklý z *lävu*, spisovně *levu*, *lvu*;
- 54: *prehod ju nazpak hlavy* — hod ji za hlavu, přes hlavu; *nebyl bojko* — nebyl bázlivec;
- 55: *rozdrapat* — roztrhat; *skapat* — pojit, zajít, zahynout;
- 56: *nachovat* — nakrmit, nasytit se; *iskat* — vískat, přebírat se ve vlasech; *kašiel* — zámek; *dokiaľ* — dokud; *dokedy* — *dotedy* — dokud — do- tud (do té doby); *nik* — nikdo; *ňuchat* — čenichat, čichat;
- 57: *človečia duchota* — lidský pach; *sadni a zajedz, dobre ti to padne* — sedni a jez, bude ti chutnat;
- 58: *pokým něpočuješ* — dokud neuslyšíš; *polekalo se toho zvera* — toho zvířete; *něvrau* — nemluv;
- 61: *ľúbit* — milovat; *naničhodná* — ničemná, nehodná;
- 62: *veštica* — věstkyně, vědma;
- 64: *volačo* — něco; *zásoby soli se rozpučely* — č. nář., byly rozpůjčeny, půjčeny;
- 65: *statočně* — poctivě, řádně; *naostatek* — nakonec, konečně; *vietor od poludnia dúchat budě* — vítr bude dout od jihu; *šibni prútikom* — šlehní proutkem;
- 66: *rezko pospíchala* — čile, s chutí;
- 67: *harcovat* — č., zde asi: štrachat; *lazit* — lézti; *střehyle* — č. nář., ram- pouchy;
- 69: *sprostý, sprosták* — hloupý, hlupák;
- 70: *kdě sa tárajú* — kde se toulají;
- 71: *schytil se na nohy* — vzchopil se, vyskočil; *palica, drndaj* — hůlko, zatřes se, zachvěj se;
- 73: *schytil se na krídla* — vznesl se, vylétl;
- 74: *okrem toho* — kromě toho, mimo to; *mač* — slov. nářeč. (gémec.) podoba vzniklá z *máč*, spisovně slov. *meč*;
- 76: *ponáhlat sa* — spěchat; *ohenný* — č. zastar., ohnivý; *holba* (pozn.) — o něco více než půl litru; *čo vo veci je* — oč jde;
- 77: *oddanica* — snoubenka;
- 78: *naveky* — stále, ustavičně; *strasieme sa ích* — zbavíme se jich;
- 79: *tažko s ňou vystaneš* — sotva u ní budeš mít úspěch; *nadúchaný* — nafouklý, vyfouklý, dutý; *pohýnat* — pohnouti se, jíti;

- 80: *zronit hlavu* — srazit, setnout hlavu; *kdě sa* — slov. nářeč., kde jsou; *priam ti ich zdurím* — hned ti je seženu; *zaraz* — ihned, okamžitě;
- 81: *bodaj babu jasná strela* — aby do baby hrom (blesk) uhodil; *bodaj ju zrádca metala* — aby ji psotník porazil;
- 82: *škapa* — herka; *pokrou, pokrovec* — příkrývka, houně; *kury* — slepice;
- 83: *hýkl radostí* — zajásal radostí;
- 84: *dymantami vykládaný* — dýmanty, diamanty vykládaný; *zannahaj ta* — zanech tady;
- 85: *naháňat* — honit;
- 86: *stará hrabino* — nadávka staré krávkě, již jsou znát žebra jako zuby na hrábích; *tratar* — č. nářeč., trakař; *bylo již v pozděhodě* — č. zastar., pozdě; *nuocku pýtat* — prosit o nocleh;
- 87: *chojtě dnu* — pojďte dovnitř; *ustatý* — unavený; *okoumat se* — č., lelkovat, okounět;
- 88: *naozaj* — opravdu, doopravdy;
- 89: *veľa to peňazí* — to je mnoho peněz; *však som vám ju něponúkal* — nenabízěl;
- 90: *plúžit sa* — plahočit se, vléci se;
- 92: *Budín* — dnes část hlavního města Maďarska Budapešti na pravém břehu Dunaje; *my ti něhájime* — nebráníme; *valach* — pastýř ovcí, ovčák;
- 93: *němal len dve nohy* — neměl než dvě nohy, měl jenom dvě nohy; *popelík* — č., odstrkovaný chlapec; *jídla od v ýmyslu světa* — nejpoddivnější, jaká si jen kdo dovedl představit;
- 94: *nič po nič* — pro nic za nic; *večšmi a večšmi* — víc a více; *druža* — slov. zastar., družka, přítelkyně; *pobozkat* — zlíbat;
- 95: *rudné cesty* — neschůdné (jaké vedly k rudným dolům); *uhorený chrbát* — opálený, spálený hřbet;
- 96: *slunce sadalo* — slunce zapadalo; *na luoně* — na klíně; *teraz na starost* — nyní ná stáří, ve stáří; *něvyjau jej to skorej* — neprozradí jí to dříve;
- 99: *mátalo je* — strašilo je, klamalo; *znenadajky* — znenadání; *hádka* — hádanka;
- 100: *bláhali si* — libovali si; *postoliny* — trnože stolu; *pohár* — sklenice; *před zorami* — před východem slunce;
- 101: *něch sa zapadně* — ať se propadne;
- 103: *bodaj ho zavialo* — slov. nářeč., aby ho sníh zavál, aby ho čert vzal; *v služkině jizbě* — v služčině světnici;
- 104: *potáč* — č., příze napředená na jedno větěno; *oplan* — pobuda, ničema;
- 105: *budinok* — budova, bydlo, příbytek; *něhcem ti vstúpit do vuole* —

- nechci ti bránit, překážet; *písmo* — dopis, psaní; *s jakýmže lícom* — s jakou tváří;
- 109: *taže* — zde: tak, tedy; *Červený Kámen v horách Tatranských* (pozn.) — nedaleko Trnavy v Malých Karpatech; *Prešpurk* — Bratislava; *stolice* — v tehdejších Uhrách (k nimž patřilo i Slovensko) tolik co župa; *vojna turecká* — proti Turkům, kteří od začátku 16. stol. až do konce 17. stol. ovládali větší nebo menší část Uher; králové uherská s nimi vedli neustálé boje;
- 110: *Nový Budín* — Budín, část Budapešti; od 15. stol. bývalo tak nazýváno nové rostoucí město na rozlišení od „Starého Budína“, který ležel na místě starořímského Acinca; *dve štěnce* — dvě štěňata; *se světa snést* — slov. *zo sveta zniest*, sprovodit se světa;
- 111: *prse* — gemer. *prsä*, spis. sloven. *prsia*;
- 112: *fortel* — č., lest, úskok;
- 114: *nadájela* — kojila;
- 116: *chorá do úmoru* — na smrt nemocná; *vystrábit* — vyléčit; *konica* — konírna; *vychytí sa rozjeděná* — rozvzteklaná se vzchopí;
- 117: *stavaj sa ešte něvládnúci* — stavěj se ještě bezmocnou, tvař se, že nemáš ještě dost síly; *naskutku* — vskutku, opravdu;
- 120: *pušku naprau* — namiř;
- 121: *princa* — č. zastar., princezna; *zmysli si na mňa* — pomysli na mne, vzpomeň si na mne;
- 122: *zareval* — zařval; *horúco* — horko;
- 124: *strapky* — cáry, kusy; *kděže mi je* — kde je mám;
- 125: *tancovali od zeme* — odzemek, tanec oblíbený u ovčáků a zbojníků; *kuše* — č., samostříl;
- 126: *náhradí* — č. zastar., hradní nádvoří; *slúbenec* — snoubenec;
- 127: *ohrablo* — pohrabáč, hřeblo; *slovičko něpreriekni* — neprořekni, neřekni;
- 128: *trdlice* — nástroj na tření lnu; *čarit* — zde: vyměňovat si věci; *kotúlat sa* — kutálet se; *gazda* — hospodář; *naprautě mňa na dobrú cestu* — ukažte mi správnou cestu;
- 132: *ja sa úfam* — doufám; *dakedy* — někdy;
- 134: *paprčit sa* — hrabat, piplat, patlat se; *jarmočnuo* — slov. nářeč., dárek z trhu; *v myšlenkách zamorený* — ponořený, zahloubaný;
- 135: *věrtel* — č., míra sypaných plodin, asi 25 l; *obriadit sa* — upravit se;
- 137: *strapa* — rozcuchaná ženská; *čtvrte* — č., míra sypaných plodin, čtvrt věrtele, asi 6 litrů;
- 140: *Herodiana* — Herodias, choť Heroda Antipy, navedla prý svou dceru Salome, aby žádala hlavu Jana Křtitele;

- 142: *po chudopacholsku* — jako nuzák, nuzně; *bedár* — nuzák, ubožák; *zatáral se* — zatoulal se, zabloudil; *zpoza dřevo* — zpoza stromu; *s vystretýma nohama* — s nataženýma, napřaženýma nohama; *těmešit sa* — nemotorně jít; *vyskeřit* — č., vycenit; *po ňu si prídēm* — pro ni si přijdu; *zaseknutá krú* — zaražená krev;
- 143: *už se slnce cez polednia prevalilo* — už minulo poledne;
- 144: *od všeckých se odebral* — se všemi se rozloučil;
- 145: *koprcat sa* — metat kozelce, dělat přemety; *skelo že ne* — tak tak že ne;
- 146: *kúrňava prachu* — sloup, mrak prachu;
- 147: *úvlačně dolů se táhly* — mírně se svažovaly;
- 148: *papula* — huba, tlama; *kdě sa, čo sa* — kde jsou, co jsou, co je s nimi; *a ryby niet* — a ryby nebylo, a ryba nikde;
- 149: *hudba hrála noty od výmyslu světa* — vše, co je napadlo; co koho napadlo; *bedárstvo* — bída, nouze;
- 150: *želání* — přání; *ime* (slovo neslovenské) — jméno;
- 152: *kus obděláč* — trochu dále, opodál; *ani ptáčka ani letáčka* — ani ptáčka ani motýlka; *vystau ju, vystanou ju* — sem ji dej, sem s ní;
- 153: *vari* — snad; *pomrú ho* — (pomrviť), mni, tři jej;
- 156: *darma sa konáš* — marně, nadarmo se namáháš; *oheň klásti* — rozdělat oheň;
- 158: *zakvačený* — zavěšený (na háku);
- 159: *všecek dokonán* — k smrti unavený;
- 160: *svetlice* — světlice;
- 162: *ktorúkoľvek stretněm* — kteroukoli potkám;
- 163: *nach stáuka stojí* — necht sázka platí;
- 164: *imanie* — jmění, majetek; *notarius* — notář;
- 167: *bídák* — chudák, nuzák; *sloup spravdnosti* — sloup, který stával za osadou nebo v osadě jako symbol práva (často hrdelního);
- 168: *braček* — bratříčku, příteli, kamaráde; *přijel na vrchovom* — přijel na koni (myslí se zpravidla kůň jezdecký);
- 169: *muožme nazriet* — můžeme se podívat;
- 171: *bračekouci* — kamarádi, přátelé; *kusá svině* — chyběla jí nějaká část těla, patrně ocas; *hor, hor* — nahoru, nahoru;
- 173: *když Turci v Uherské zemi panovali* — viz vysvětlivku k str. 109; *Lubietová, horní městečko* — východně od Banské Bystrice, dolovalo se tam hlavně na měď a železnou rudu, horníci byli většinou Němci; *Filekovo* — Fil'akovo, maďar. Füle, město jihovýchodně od Lučence na jižním Slovensku, patřilo k nejsevernějším baštám tureckého panství v Uhrách (jádro pověsti je z 2. poloviny 17. století);

- 174: *aga* — turecký důstojník; *kuřiplaši* — č., zbabělci; *vyšní chodník* — cestička výše na svahu; *parom im do duše* — hrom do nich;
- 175: *na vylomhlavy* — bezhlavě, až by si krky zlámali; *hálka* — č. nářeč., stříška nad studnou; *peštanské museum* — v Budapešti, jež se od 2. poloviny 18. století stávala kulturním střediskem Uher;
- 176: *v Štávnici* — Banská Štiavnica;
- 177: *čičmár* — švec šijící čizmy, boty s holínkami; *byla hrubá* — těhotná; *němám hime tú jednu chyžku* — mám jen tu jednu světničku; *tuto pod stienkou* — zde na zápraží; *planý* — špatný, zlý;
- 178: *kerstní otcové* — kmotři při křtu; *kdě sa ti rodičia* — kde máš rodiče;
- 179: *rozpajedila se* — rozhněvala se, rozvzteklila; *svatka, starosvatka* — žena, která strojí svatbu (zde zastupuje matku ženichovu);
- 182: *prisám* — přísámbohu;
- 184: *hrnavica* — bouřka;
- 185: *ozrutný* — ohromný, obrovský;
- 186: *všakovuo* — slov. nářeč.; všelijaké věci (podivné); *hlad ji omínal* — hlad se hlásil, začal ji trápit;
- 187: *zberba* — sebranka, sběr;
- 189: *nejsou zprísobni k panování* — způsobilí, schopni; *nezprísobní synové* — neschopní;
- 190: *vopredok* — předem, napřed;
- 191: *odprevadit* — vyprovodit, doprovodit; *nohami hrebe* — slov. nářeč., (gemer.) hrábe, hrabe;
- 192: *bez vedomia* — jako v bezvědomí, (strachem) celý bez sebe;
- 193: *usilovnosť* — píle, příčinlivost, snaha;
- 194: *skemenieš* — slov. nářeč., zkameníš;
- 195: *jeho ponúknutím opovrhli* — jeho nabídkou;
- 196: *vojsko se utáhlo k řece* — stáhlo; *pravota* — č. zastar., správnost;
- 197: *podobrotky* — po dobrém; *nasilu* — násilím donucen;
- 199: *štrngali ostruhami* — cinkali, zvonili; *měl dceru velice umělou* — č. zastar., učenou, vzdělanou; *osuhle* — č., vlastně osuhle, t. j. zachmuřeně, chmurně;
- 200: *zaprel oči o hranici* — upřel oči na . . .; *když je zaodial* — oděl, oblékl;
- 201: *shovárat sa s. . .* — rozprávět; *len čo si za mak oči oklamem* — jen co si trošku zdřímnu; *zvolal tovaryše* — vzbudil, probudil;
- 202: *jastrit okem* — bystře hledět;
- 203: *my ju dovarujeme* — dohlídáme, uhlídáme; *vydurit* — vyhnat, vyplašit; *val* — vlna vodní, vlnění;
- 205: *ja ich popravím na dobrou cestu* — já jim ukáži správnou cestu, já je zavedu na správnou cestu; *no taže* — no tak;

- 206: *Mrdofús* — vousáč, který může *mrđnúť fúsem*, t. j. pohodit, mrsknout vousem; *hyň* — rozkaz. způsob od slovesa *hynút*;
- 207: *siaha* — sáh (zde krychlový, asi 3 krychlové metry); *vedomkyňa* — čarodějnice, ale dobrá, opak ježibaby; *žeravý* — žhavý;
- 209: *zavázal mu ten peták* — dal mu vázaného, dárek ke křtu;
- 210: *něnazdajky* — znenadáání; *keď sa potkném* — když zakopnu, klopýtnu;
- 211: *kabanica* — soukenný kabátec;
- 212: *strmo* — příkře, přímo; *zapáčiť sa* — zalíbit se;
- 214: *prečože* — proč (důrazné);
- 215: *opáčiť* — prohlédnout si, podívat se;
- 217: *bedákat* — bědovat, naříkat;
- 220: *p. Rimavský* — Janko Rimavský, vlastním jménem Ján Francisci (1822—1905), slovenský politik a publicista; *pan farář Reusz* — A. Ludovít Reusz, evangel. farář ve Velké Revúci v Gemeru;
- 223: *p. S. Chaloupka* — Samo Chalupka (1812—1883), sběratel, básník, spisovatel, význačná postava kulturního života slovenského své doby; *slečna J. Sz. . . á z Báňské Bystrice* — Jozefína Szablaková, přítelkyně B. Němcové. Se všemi těmito osobami se Němcová osobně seznámila za svého pobytu na Slovensku.